

Sultan II. Selim'in Kızları İsmihan Sultan, Gevherhan Sultan ve Şah Sultan'a Verilen Çeyizler

Sultan Selim II's Wedding Gifts to His Daughters Ismihan sultan, Geverhan Sultan, and Shah Sultan

Semiha NURDAN¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Semiha Nurdan (Dr.), Türk Tarih Kurumu,
Ankara, Türkiye
E-posta: snurdan@ttk.gov.tr
ORCID: 0000-0002-5316-3650

Başvuru/Submitted: 31.03.2023

Revizyon talebi/Revision requested:
20.04.2023

Son revizyon/Last revision received:
05.10.2023

Kabul/Accepted: 20.10.2023

Atıf/Citation: Nurdan, Semiha. "Sultan II. Selim'in Kızları İsmihan Sultan, Gevherhan Sultan ve Şah Sultan'a Verilen Çeyizler." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 33, 2 (2023): 721-736.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1274635>

ÖZ

Evlilik, hediye-çeyiz toplumların kültürünü yakından tanımamızı sağlayan yaşayan bir gelenektir. Tarih boyunca dünya toplumlarının hemen hemen hepsinde görülen çeyiz geleneği evlenecek olan genç kızların aileleri tarafından hazırlanan ve evlilik sonrası kullanılacak eşyaların tamamını kapsayan bir gelenektir. Çeyiz, genellikle yatak takımları, mutfak eşyaları, ev tekstili ürünleri, cam eşyaları, diğer ev eşyaları ve bazen de bir toprak parçası olarak verilebilir. Geline veya damada verilen çeyiz, hediye kabilinde değerlendirilebilir. Hediyeleşme toplumdaki topluma ve kültürden kültüre farklılık göstermiş olsa da özünde hediyeleşmek her kültürde özel bir yere sahiptir. Hediyeler kimi zaman diplomatik iletişim kurmak için bir vesile olurken kimi zaman da bir gelin ve damada verilen çeyiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Hediye sosyal iletişimin, sosyalleşmenin ve yardımlaşmanın bir parçası olmuştur. Dolayısıyla hediye ve çeyiz konusuyla ilgili bir çalışma yapabilmek için ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları bilmek gerekmektedir. Hediyeler aynı zamanda tören ve kutlamaların da vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu makalede farklı toplumlardaki evlilikler sırasında verilen hediyelere (çeyizlere) kısaca değinildikten sonra Sultan II. Selim'in kızlarına ve damatlarına verdiği hediyeler (çeyizler) ele alınacaktır. Topkapı Sarayı Koleksiyonu içerisinde yer alan müfredat defterine göre Sultan II. Selim'in kızları olan Sokullu Mehmed Paşa zevcesi İsmihan Hanım Sultan, Piyale Paşa zevcesi Gevherhan Hanım Sultan ve Hüseyin Paşa zevcesi Şah Sultan'a hazırlanan çeyizler, müfredat ve hesap defterlerinde yer alan, bilgiler ışığında kalem kalem yazılan, çeyizin cinsi, miktarı ve kıymeti hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlılar, Sultan II. Selim, İsmihan Sultan, Gevherhan Sultan, Şah Sultan, Çeyiz

ABSTRACT

Wedding, gifts are a surviving traditions that allows one to closely understand societal culture. The tradition, is seen in almost all societies in the world throughout history, - and are prepared by the families of the engaged couple. The gifts includes all the items to be used after the marriage. And usually can take the form of beds, kitchenware, home textiles, glassware, other household

items, and sometimes a piece of land. The gifts given to the bride or groom can from one society and culture to another, but giving and receiving gifts has an essentially special place in every culture. While gifts are sometimes an opportunity to establish diplomatic communications, they can appear as gifts given to a bride and groom at other times. Gifts have become a part of social communication, socialization, and cooperation. Therefore, knowing the economic, social and cultural structures is necessary in order to conduct a study on gift giving and wedding gifts. Gifts are also an indispensable part of ceremonies and celebrations. This article, first briefly mentions wedding gifts in different societies before discussing the wedding gifts Sultan Selim II gave to his daughters and sons-in-law. Accordingly, the curriculum notebook in the Topkapı Palace Collection—contains information about the wedding gifts Sultan Selim II. had prepared for Sokullu Mehmed Pasha's wife, İsmihan Hanim Sultan, Piyale Pasha's wife, Gevherhan Hanim Sultan, and Huseyin Pasha's wife, Shah Sultan, these brides all being his daughters. Using the information given in curriculum and accounting books, the article will detail the types, amounts, and values of the different wedding gifts.

Keywords: Ottomans, Sultan Selim II, İsmihan Sultan Gevherhan Sultan, Sultan Şah, Wedding gifts

EXTENDED ABSTRACT

Gift giving culture varies according to social and economic structure. In terms of culture, gift giving is seen to be a tradition as old as the history of humanity and to have survived to the present day. Gift can be said to sometimes be a means of communication and sometimes a means of diplomatic initiative. Wedding gifts not only have economic, cultural, and ceremonial dimensions -at the same time-, they have some legal consequences could the marriage union end, whether in the event of divorce or death. This study, looks at wedding gifts as given to the bride or groom. However, a brief evaluation will be made about the understanding of marriage in the discussed period. In founding years of the Ottoman Empire, marriage are seen to have mostly been made for political purposes. And many states in the world at that time can be said to have been warmly attracted to such marriages in order to find allies for themselves. Especially in Europe, political marriages are seen to have been arranged between the princes and princesses of Spain, England, France, and Germany too.

The notebook discussed in this study is an important source about the practice of wedding gift giving in Ottoman Empire. The book was issued on Dhu al-Hijjah 29,969 (August 9, 1562 CE). This book, -contains information about the wedding gifts Selim II prepared and gave to his daughters, Sokullu Mehmed Pasha's wife İsmihan Hanim Sultan, Piyale Pasha's wife Gevherhan Hanim Sultan, and Huseyin Pasha's wife Shah sultan. From the history of curriculum book, Sultan Selim II's daughters can be deduced to have been married during the time of Kanuni redundant. This information is a good source of data to see what the understanding regarding wedding gifts during the Kanuni period was and to follow the wedding gift fashions of period.

When examining the commodities that make up these wedding gifts within the scope of the study, commodities such as precious books, real estate, jewelry, household appliances, breed horses, silk and wool fabrics are seen to have been given". When appraising these gifts, this can be divided into two parts. The first involves the items that had been prepared for setting up the house where the bride and groom would live. The second involves being able to evaluate gifts presented to relatives or intermediaries for marriage during the wedding preparations.

The quantity, type, and amount of money spent on a wedding gift can be understood from the records in the book. Looking at the brides wedding gifts, these are seen consist of clothes and fabrics, rings, earrings, utensils for use in the kitchen, and cleaning tools. Because the order in original of the notebook was adhered to, no classifications were made on this subject of usage type. However, if one were to make classifications, these would be tools and equipment to be used at home, jewelry and money, and clothes. Of course, these classification, have overlap, fabrics can be considered as a commodity used in quilts, pillows, and upholstery found at home, as well as, a commodity used in the clothes prepared for the bride. Fabrics are very important with regard to wedding gifts. Investing in types and quantities of fabrics constitutes an important data source for determining the textile prices of the period. Importance is also had in presenting the amounts and types of fabrics that were purchased for brides. These data allow one to learn about which kinds of fabrics were used in 1562. Some records, state values, which is an important element, as well as how many pieces made up a prepared wedding gift. These amounts allow one to find the amount of gifts that were prepared for each bride. Therefore, one can make an approximate inventory regarding the wedding gifts that were given to the brides of the period.

When looking in the records at the tools and equipment, one can reach a lot of information about the food, table culture, and presentation of the period. Household items made of copper, silver, and brass are found. When examining the contents of the wedding gifts, many copper vessels are found. This is an indication that the utensils used for cooking in particular generally involved vessels made of copper. Meanwhile, the items made of silver and brass mostly involved trays, pitchers, and candlesticks. Containers were seen to have been gifted not only for cooking, but also for presentation. Therefore, those who want to do research on table and food culture in the Ottoman Empire can obtain very good data from these records.

As a result, wedding gifts for a bride and groom are a tradition that has remain unchanged for centuries and continues into the present in different societies according to their own methods and conditions. Wedding gifts are an element that show the dignity of not only the bride and groom but also their family. To evaluate wedding gifts as only a culture or tradition would be wrong. Wedding gifts have had significant costs, and thus also have an economic dimension. Wedding gifts also provide information about the condition and legal status of the woman in the marriage union, as well as the man. Based on the notebook that has been discussed within the framework of the study, what wedding gifts had been prepared and given to the three Hanim Sultans during the reign of Suleiman the Magnificent in accordance with the will of Sultan Selim II has been revealed regarding the clothing, money, and copper utensils Sultan Selim II gave to his daughters and grooms. The study also shows another issue was that the grooms and groomsmen were given money as gifts.

Giriş

Çeyiz kelimesi Arapça'da “cehâz/cihâz” olarak kullanılırken Türkçe'ye çehiz veya yaygın kullanımıyla çeyiz diye geçmiştir¹. Yolcuların ve ordunun sefer sırasında ihtiyaç duyduğu eşyaları yanında götürmesi bunun yanı sıra gelin baba evinden koca evine götürdüğü eşyalar için kullanılmıştır². Türk kültürü içerisinde çeyiz, gelin kıza veya damada gelinin ailesi tarafından verilen hediyedir.

Hediyeleşme kültürü, sosyal ve ekonomik yapıya göre değişiklik göstermektedir. Kültürel açıdan ise insanlık tarihi kadar eski bir gelenek olduğu ve günümüze kadar geldiği görülmektedir. Hediyeleşmenin bazen bir iletişim yolu bazen de bir diplomatik girişim aracı olduğu söylenebilir. Bu çalışmada hediye, gelin kıza veya damada verilen çeyiz olarak değerlendirilmektedir.

Çeyiz, gelinin statüsüne göre ve maddi imkânlarına göre oldukça maliyet gerektiren bir hazırlıktır. Türk toplumunda “Kız beşikte, çeyiz sandıkta” atasözünden de anlaşılacağı gibi zaman alıcı bir iş olarak görülmektedir. Çeyizi kız evlenirken baba evinden getirirdi. Çeyizin hazırlık süreci oldukça uzun sürebilmekteydi³. Gelinin sosyal statüsü ve maddi durumu, hazırlık süresini belirleyen en önemli faktördür. Çeyiz sadece ekonomik ve kültürel boyutu olan bir öge değildir. Aynı zamanda hukuki bir yönü de vardır. Örneğin mezheplere göre çeyiz hazırlama mesuliyeti değişmekle birlikte evlilik birliğinin dağılmasında da çeyizin durumu ile ilgili hukuki uygulamalar vardır. Boşanma ve kocanın vefat etmesi durumunda çeyizin kadının tasarrufunda olduğu kabul edilirken, kadının ölümü veya boşanması durumunda ise her mezhep kendi öğretisine göre fetva vermektedir⁴.

Sosyal hayatın bir parçası olan evlilik ve boşanmaya dair birçok arşiv vesikası bulmak mümkündür. Tabi konu evlilik olunca bunun bir de hazırlık kısmını içeren çeyiz konusu vardır ki bu toplumdaki topluma ufak tefek değişiklik gösterse de genellikle kız çocuklarının baba evinden koca evine giderken yanlarında götürdükleri eşyaya verilen addır. Kişilerin statüsüne ve ekonomik gücüne bağlı olarak değişen çeyiz miktarı ve niteliği hemen hemen her toplumda insanlık tarihi boyunca var olagelmış bir olgudur.

Çeyiz, Türk kültürü içerisinde eski zamanlardan bugüne kadar gelen sadece kullanılan malzemenin ve dönemin modasına göre değişen ama hiç eskimeyen ve hala sürdürülen bir gelenektir. Bu da bize şunu göstermektedir ki kültür dediğimiz unsur canlıdır ve toplumdan topluma değişiklik gösterse bile yaşamaya devam etmektedir. Çeyiz kızların baba evinden çıkışının şanı, şerefi ve şöhetidir. Çeyizi incelerken bir devletin ve milletin gelenek göreneğini aynı zamanda maddi gücünü tespit etmek mümkündür.

Asur dönemine bakıldığında evlilik ve boşanma gibi sosyal hayatın bir parçası olan çeyiz

1 Abülazim ED-Dib, “Çeyiz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 8, (1993), 296-297.

2 Özdemir Nutku, “Osmanlı'da Çeyiz Âdeti”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 8, 297-298.

3 Gürsoy Şahin, “Osmanlı'da Hediyeleşme: Avrupalı Gezginlerin İzlenimleri”, *Kültür Tarihimizde Çeyiz*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali- Aylın Koç. (İstanbul: Picus Yayınları, 2007), 35-50.

4 Üzeyir Köse, “İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV (2019), 98-111.

ile ilgili oldukça fazla kayıt mevcuttur. Evlilik sırasında yapılan anlaşma ile kadının hakları ve getirdiği çeyizin içeriği açık bir şekilde yazılmıştır⁵.

“1 tane kadın köle, 1 tane yatak, 2 tane sandalye, 1 tane masa, 1 tane sandık, 1 tane beş [litre yağ] saklayabilen kap. Bunların hepsi Lipit-Adad’ın kızı Erišti-E.Ulmaş’a verdiği şeylerdir ve bunlar kocası Buneneiddinam’ın babası Sin-tukulti’nin evine gelin olacağı için hazırlanmıştır. Kızın babası Lipit-Adad 5 şekel gümüşü başlık parası olarak aldı. Buneneiddinam eşi Erišti-E.Ulmaş’a “sen artık benim eşim değilsin” derse, o gümüşün 1/3’ini ödemeli. Ve Erišti-E.Ulmaş, kocası Bunene-iddinam’a ‘sen artık benim kocam değilsin’ derse onlar onu iple bağlayacaklar ve onu suya atacaklar. Gimillum’un oğlu İddin-Nana onun babasıdır; Onlar söyledikleri şeylerden sorumludurlar. Onlar Şamas, Aya, Marduk ve kral Ammi-ditana huzurunda yemin ettiler.”

Yine eski Anadolu uygarlıklarına ve coğrafyasına bakıldığında çeyizle ilgili bir geleneğin olduğu görülmektedir⁶. Çeyiz olarak verilen eşyaların aslında günümüzden çok farklı olmadığı görülmektedir. Ancak dikkatimizi çeken bir husus çeyizde geline yağ verilmesi oldu⁷. Buradan dönem itibarıyla kıymetli olan metallerin de çeyiz olarak verilebildiği anlaşılmaktadır. Asur ve Hitit kanunlarında yer alan evlilik ve çeyiz geleneği ile ilgili Hammurabi Kanunu’na dayanan Babil hukukunda bu müessesenin her aşaması detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çeyiz konusunda kadının başına bir şey gelmesi durumunda çeyizin kocasına ve çocuklarına nasıl taksim edileceği ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır⁸.

Daha yakın tarihli bir dönem olan Büyük Selçuklular’da çeyiz ve evlilik anlayışına bakıldığında ise; siyasi evliklerin olduğu ve çeyizin hayli önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Evlilik törenleri Türk-İslam örf ve adetlerine göre yapılmaktadır. Büyük Selçuklular’da günümüzde olduğu gibi, evlenme talebi genellikle erkek tarafından gelmekte ve kız tarafı, damat tarafından bir şeyler isteme veya şart koşma haklarına sahipti. Kız isteme genellikle erkek tarafı tarafından hatırlı ve nüfuslu kişiler vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Nişan töreni evliliğe atılan ilk adım ve evlilik için verilen sözdür. Nikâhın kıyılmasıyla davetler ve ziyafetler verilirdi. Evlilik için aracılık yapanlara ve davetlilere hediyeler takdim edilirdi. Mehir uygulaması Büyük Selçuklular’da da vardır. Çeyiz olarak geline verilen hediyeler ise; mücevherler, evde kullanılacak kaplar, değerli kumaşlar, câriyeler, hayvanlar, kıymetli madenlerden oluşurdu. Bazen toprak parçasının verildiği de olmaktadır. Gelin öldüğü takdirde veya nikâh bozulduğunda ise çeyizin gelinin ailesine geri verildiği görülmektedir⁹.

5 Koray Toptaş, “Akatca Çivi Yazılı Belgelerde Çeyiz”, *Belleten*, LXXXIII/ 297 (2019), 407-427.

6 Ahmet Ünal, *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Puduhepa ve Zamani Kadın Anayanlı Bir Hitit Kraliçesi*, (Ankara: Hitit Üniversitesi Yayınları 2014): 344-353.

7 Toptaş, “Akatca Çivi Yazılı Belgelerde Çeyiz” makalesinde: 1 tane kadın köle, Taram-Agade, giydiğinden hariç [...] giysi giydiğinden hariç [...] örtü, isqūm42 zemin için [...] değirmen taşı, arpa unu için değirmen taşı, tohumlar için 1 tane havan, 2 kavanoz dolusu yağ, 2 tane yatak, beş tane sandalye, 1 tane masa, 2 tane büyük kaşık, 5 tane küçük kaşık.

8 Emin Bilgiç, “Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/3, (1951): 227-238.

9 Bülent Kaçın, “Büyük Selçuklular’da Evlilik Merasimi”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, II, (2017): 97-121.

Tüm eski toplumlarda olduğu gibi Memlükler'de de siyasi evlilikler yaygındı ancak gayrimüslim kadınlarla evlilik pek görülmemektedir. Evlilikler Türk-İslam gelenekleri çerçevesinde yapılmaktaydı. Evlilik hazırlığı günümüzdekinden çok farklı değildir. Kız tarafı ve erkek tarafı evlilik birliği üzerinde anlaşıldıktan sonra nişan, çeyiz hazırlığı ve düğünle töreniyle birlikte tamamlanmaktadır. Diğer kültürlerde olduğu gibi mehir Memlükler'de de vardır. Eski Türk hukukuna göre mehir ile aynı anlama gelen “kalın” evlenmeden önce erkeğin kadına vermeyi taahhüt ettiği veya ödediği paradır. Memlükler'de damat tarafından geline genellikle değerli kumaş, koku, koku kabı ve bohçalar içerisinde hediyeler takdim edildiği görülmektedir. Gelin tarafı nişan töreninden hemen sonra çeyiz hazırlıklarına başlardı. Memlükler'deki çeyizlere bakıldığında: Nâibü's-Saltana Emir Salar kızı için 3 yıl süren çeyiz hazırlığında 160.000 dinarın harcadığı bilinmektedir. Çeyiz içerisinde değerli kumaşlardan elbiseler, gümüş ve altın işlemeli örtüler, simli yastıklar, değerli eşyalar, mücevherler, bakır kap kacağı ve evde kullanılacak eşyalar yer almaktadır¹⁰.

Osmanlı toplumunda biri sünnet, diğeri evlilik müessesesine atılan ilk adım olmak üzere iki amaç doğrultusunda düğün töreni yapılmaktadır. Tıpkı evlilik gibi çeyiz de bir törenle kız evinden damat evine taşınır ve sergilenirdi¹¹. Evlilik toplumsal bir olaydır. Hanedan düğünleri sıradan düğünler gibi değildir. Düğün töreninin her aşaması büyük bir ihtişam ve şenlik havası içerisinde gerçekleştirilmektedir. Düğünlerin vazgeçilmez unsurlarından olan saç geleneği ve düğün sonrası verilen ziyafetler de düğünün ihtişamıyla doğru orantılıdır. Evlilikler siyasi olabildiği gibi aynı zamanda diplomatik bağların kuvvetlendirildiği ortamlar olması hasebiyle de önemlidir. Evlilik için aracı olanlara veya düğün hazırlıkları sırasında görev alanlara düğün sahibi tarafından hediyeler takdim edilirdi. Düğün törenlerine davet edilmek ve katılmak bir ayrıcalık olarak kabul edilmekteydi. Düğüne davetli kişilerin statüsüne göre okuyucu gönderilmesi ve katılan davetlileri de hediyeleriyle birlikte gelmesi, bu hediyelerin dağıtılması yine tören havasında gerçekleştirilirdi¹². Hediyelerin miktarı ve davetlilerin oturma düzeni davetlinin statüsüne göre değişiklik gösterirdi. Aile kurmak yani evlilik her toplum için önemli bir unsur olmuştur.

Çeyizi olmayan gelinler için el birliği ile çeyiz yapmak bir hayır sayılırdı¹³. Bu konuda Osmanlı toplumunda vakıflar dahi kurulmuştur. Düğün gerek çeyiz gerekse düğün ziyafetleri bakımından masrafın çok olduğu törenlerdi. Bizans'ta düğün masraflarını karşılamak için

10 Fatma Akkuş Yiğit, “Memlükler'de Evlilik Hazırlıkları”, *Türkiyat Mecmuası*, 25 (2015): 331-351.

11 Sultan Melihşah'ın kızı Mâh-Melik'in çeyizi kıymetli kumaşlarla süslü 130 deve ve 74 katırla, askerlerin gözetiminde taşınmıştır. Bülent Kaçın, “Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimi”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 2, (2017), 97-121.

12 Örneğin Süleyman Şah'ın kızı Murad Hüdavendir'in oğlu Bayezid ile evlenmiş düğün törenine katılan Evrenoz Bey hediye olarak; 100 cariyeye, 100 erkek köle getirmiş. 10 erkek köle ellerinde gümüş tepsi içi dolu filori ve 10 tanesinin elinde altın tepsi ve içi mücevherler ayrıca 80 tanesinin elinde gümüş maşrapalar ve ibrikler hediye etmiştir. Kübra Karakoç, “XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Hanedanında Gerçekleşen Evlilikler”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, (2020), 3/5, 61-85.

13 Saba Özdemir, “Osmanlı Gelininin Çeyizi”, *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/24, (2021), 186-203.

kralların olağan üstü vergiler koyduğu bile olmuştur¹⁴. Çeyizi oluşturan kıymetli kitaplar, gayrimülkler, mücevherler, ev araç gereçleri, cins atlar, ipek veya yünlü kumaşlar gibi emtialar vardır. Çeyiz değerlendirirken iki kısma ayrılabilir. Birincisi gelin ve damadın oturacağı evin tanzim edilmesi için hazırlanan eşyalar. İkincisi ise düğün hazırlıkları esnasında yakınlarla veya evlilik için aracı olanlara takdim edilecek hediyeler olarak değerlendirmek mümkündür. Çeyiz serilmesinin bir amacı da evlenen çiftin eksiklerinin tespit edilmesi ve düğüne katılanlar tarafından bu eksiklerin hediye olarak getirilmesine imkân sağlamaktır¹⁵.

Osmanlılarda Evlilik ve Çeyiz

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında evliliklerin daha çok siyasi amaçla yapıldığı görülmektedir. Dönem itibarıyla dünyada birçok devletin kendilerine müttefik bulmak için bu türden evliliklere sıcak baktığı söylenebilir. Özellikle Avrupa'da İspanya, İngiltere ve Fransa prensleri ve prensesleri arasında siyasi evliliklerin yapıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde de kuruluş yıllarında daha çok beylerin kızlarıyla ve Bizans prensesleri ile yapılan evlilikler vardır. Dukas'a¹⁶ göre Orhan Gazi'nin Kantakuzenos'un kızı Theodara, diğer adıyla Nilüfer Hatun ile evlenmesi bu siyasi evliliklere verilecek güzel bir örnektir¹⁷. Siyasi evliliklerin en önemli kazanımları hem müttefik kazanmak hem de çeyiz olarak verilen toprak-kale elde etmektir. Kantakuzenos çeyiz olarak büyük bir servet vereceğini bildirmişti. Bu teklifi getiren elçilere Orhan Bey hediyeler takdim etmiştir. Osmanlı'nın kuruluş döneminde çeyiz olarak toprak verildiği de görülmektedir¹⁸.

II. Bayezid'den sonra Osmanlılar için evlilik anlayışının değişmiş olduğu görülmektedir. O döneme kadar nüfuslu ailelerin, beylerin kızlarıyla evlenen şehzadeler, hatunların getirdiği çeyiz ile de siyasi alanını genişletmiştir. Farklı kültürler arasında yapılan evlilikler sayesinde bir kültürel alışveriş de yapılmış oluyordu. Osmanlı'daki erkekler gayrimüslim bir kadınla evlenirken, Müslüman bir kadın gayrimüslim bir erkekle evlenemiyordu¹⁹. Bunun sebebinin dinî nedenlere bağlı olduğu söylenebilir. Hanım sultanların beylerbeyi veya onların oğulları veyahut paşalarla evlendirildikleri görülmektedir. Damatlara hediye olarak tımar verildiği de oluyordu²⁰. Hanım sultanların oldukça yüklü miktarda çeyiz ile damat evine gittikleri belgelere dayalı yapılan tetkiklerde ortaya çıkmıştır.

14 Emine Uyumaz, "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", *Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, 5, (2000), 2-36.

15 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, (Âdât ve Merasim-İ Kadime, Tabirât Ve Muamelât-İ Kavmiye-İ Osmaniye)*, haz. Kâzım Arısan- Duygu Arısan Günay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1994):106-136.

16 Bizans tarihçisi: bk. Levent Kayapınar, "Dukas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 343-344.

17 Yahya Başkan, "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un Kızı Theodora ile Evliliği", *Tarih Dergisi*, 66/2, (2017): 47-61.

18 Başkan, "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un Kızı Theodora ile Evliliği", 47-61.

19 Metin Ant, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam* (İstanbul: YKM Yayınları, 2019), 191-200.

20 Kübra Karakoç, "XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Hanedanında Gerçekleşen Evlilikler", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2020; 3/5 (2020), 61-85.

Çeyizin sadece ekonomik, kültürel ve sosyal boyutu yoktur. Aynı zamanda evlilik birliğinin bitmesi, yani boşanma veya ölüm halinde hukuki olarak bazı sonuçları vardır. İslam hukuku içerisinde bulunan dört mezhebe göre çeyizle ilgili mezhepsel farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Hanefi mezhebini benimsemiş olduğundan çeyiz gelinin kendi tasarrufuna bırakılmış sayılır. Kadının ölümü veya boşanması durumunda çeyizle ilgili uygulamalarda yine çeyiz getirmede olduğu gibi mezhepsel farklılıklar vardır. Hanefi mezhebine göre çeyiz verilen kişinin mülkü haline gelir ve geri alınmaz. Diğer mezhepler geri alınabileceği hususunda görüş bildirirler²¹.

Sultan II. Selim'in Kızlarına ve Damatlarına Verdiği Çeyiz ve Düğün Hediyeeri

Çeyiz, Osmanlı toplumunda evlilik öncesi hazırlıkların önemli bir parçasıydı. Evlilik çağına gelen kız çocuğunun ailesi, genellikle çeyiz için bir bütçe ayırır ve yıllar boyunca çeyiz eşyalarını biriktirirdi. Çeyiz, gelinin evlilik sonrası kullanacağı ev eşyalarını içerirdi. Bunlar arasında yatak takımları, çarşaf, havlu, peşkir, peştamal, elbiselik kumaşlar gibi tekstil ürünleri, mutfak eşyaları ve çeyiz sandığı gibi eşyalar bulunurdu. Ayrıca gelinlik, takılar, elbiseler gibi kişisel eşyalar da çeyiz kapsamında yer alabilirdi. Çeyiz, gelinin annesi ve diğer kadın akrabaları tarafından özenle hazırlanır ve gelinlik gibi özel parçalar dikiş diktirilerek yapılırdı. Çeyiz ailenin sosyal ve ekonomik durumuna bağlı olarak çeşitlilik gösterebilir ve zengin ailelerde daha fazla sayıda ve değerli eşyalar bulunabilirdi²².

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan Topkapı Sarayı Koleksiyonu içerisinde bulunan TS. MA.d. 7859 yer numarasında yer alan müfredat defteri Osmanlı'da çeyiz uygulamasıyla ilgili önemli bir kaynaktır. Defterin tanzim tarihi, Hicri 29 Zilhicce 969/ Miladi 9 Ağustos 1562'dir. Bu defterde de Sultan II. Selim'in kızları olan Sokullu Mehmed Paşa zevcesi İsmihan Hanım Sultan²³, Piyale Paşa zevcesi Gevherhan Hanım Sultan ve Hüseyin Paşa zevcesi Şah Sultan'a hazırlatılan çeyiz verilmektedir²⁴. Sultan II. Selim'in kızlarının Kanuni zamanında evlenmiş oldukları müfredat defterinin tarihinden çıkarılabilir. Bu bilgi Kanuni dönemine dair çeyiz anlayışının ne olduğunu görmek, dönemin çeyiz modasını takip etmek için güzel bir veri kaynağı niteliğindedir. Bu çeyizlerin nelerden oluştuğu müfredat defterinde geçen kayıtlara göre çeyizin cinsi, miktarı ve ederi aşağıda verilmektedir. İncelenen defterin bir özelliği ise defterin başında çeyizin kimler için hazırlatıldığı ve kime teslim olduğuna dair geçen bilgidir. Genellikle bu tür defterlerde tarih verilmiş olsa bile bazen tekrar eden hanım sultan isimleri karıştırılabilmektedir. Ancak bu defterde açık bir şekilde yazılmıştır.

21 Köse, "İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV (2019), 98-111.

22 Gülser Yardım, "Bir Sultanın Mücevherleri: Ayşe Sultan'ın Cihaz (Çeyiz) Defteri", *Turcology Research*, (77), 183-197.

23 İsmihan Sultan, Sokullu Mehmed Paşa'nın 1579'da ölümünden sonra Ali Paşa ile evlenmiştir: M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 40-41.

24 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 40-41.

“Suret-i oldur ki hünkâr hazretlerinin emri şerifleri üzere meskûr esbap Sultan Selim'in kızlarana verildikte kapu ağası Yakup Ağaya teslim olunup büyük hanıma gönderildi²⁵.”

Seraser tafta 153	Kemha-i Bursa tafta 65
Çatma-i Bursa altunlu kadife tafta 79	Kadife-i ... tafta 34
Kemha-i freng tafta 49	Frengi eclas? tafta 48
Eclas-ı? Şam tafta 10	Altunlu savat kadife simli yastık adet? ²⁶ 43
Gümüş dirhem adet? 10000	Surh-ı sahan adet? 30
Mütenivviya-i minder adet?15	Mütenivviya-i yastık adet?30
Altunlu sagir adet?10	Ala Peşkir adet?10
Mütenivviya-i yorgan adet?33	Bakır sini adet?10
Sagire-i şamdan adet?8	Pirinç şamdan adet? 5
Bakır şamdan adet?1	Abdest büyük leğen 3, ibrik 6
El leğeni ma'a ibrik adet?3	Astar tafta 300
Kebesi Yanbolu adet?30	Büyük ve küçük bakır sini adet?46
Büyük maşraba adet? 3	Meyane? Maşraba adet? 6
Meyane-i Üsküre adet?6	Kese-i akçe adet?4
Sikke kıyye? 6000	Altunlu çatma kadife tafta 38
Seraser 2	Altunlu frengi kadife ma'a ... adet? 51
Münakkaş kadife-i Bursa adet? 76	... savatlı kadife tafta 14
Kemha-i Bursa ve Amasya ... 61	Kemha-i Frengi 67
Tülbent Kıta 397	Renkli Tülbent Kıta 36
Altun boğası 300 akçe adet? 90000
Akçe-i 1500000	Her havi? frengi çatma tafta 23
Def'a verildi altun boğası 200	Def'a verildi altun boğası 400
Büyük ve küçük simli? ... adet? 72	Yazılı ibrişim kasnak? adet? 18
Surh-i? atlaslı dürrâ'a adet? 1000	Surh-i? Frengi kadife dürrâ'a adet?? 320
Def'a verildi altun boğası 600	Safi gümüş dirhem adet? 5000
Def'a verildi gümüş ve zenni? dirhem adet? 4000	Def'a büyük hanıma gönderilen esbaptır
Seraser pare? kaftan top 9	Seraser hilat kaftan top 30
Seraser 6	Altunlu benek?... 24
Frengi kemha 15	Firengi atlas ... 15

Suret oldur ki hanımlar için kapu ağaya teslim olunan esbap beyanıdır²⁷

Kese akçe adet 4	Sikke-i hasene adet 6000
Altun 1500	Gümüş dirhem adet 26855
Seraser tafta 154	Altunlu çatma kadife tafta 117
Altunlu frengi kadife ma'a pare 51	Surh sade yek havlu frengi kadife tafta 14
Kadife-i münakkaş Tafta 34	Kadife-i münakkaş pare 86
Frengi kemha tafta 116	Frengi atlas tafta 48
Şam atlas tafta 10	Kemha-i Bursa ve Amasya tafta 126

25 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA.d.): 7859_0001_00_001.

26 Yazarın notu: Yazı karakterinin çok açık olmaması sebebiyle tam okunamadı ancak olması gerek miktar olduğu için adet olarak okundu ve soru işareti konuldu.

27 BOA, TS. MA.d. 07859_0002_00_001.

Altunlu ve sade kadife münakkaş yastık adet 43	Altunlu kumaş sagire? adet 10
Ala? peşkir adet 10	Seccade adet 20
Mütenevviya-i minder adet 15	Mütenevviya-i yastık adet 30
Mütenevviya-i yorgan adet 33	Tülbent kıta 397
Renkli tülbent kıta 36	Bakır sini adet 10
Büyük ve küçük bakır sini adet 46	Büyük maşraba adet 3
Meyane-i maşraba adet 6	Meyane-i üsküre adet 6
Pirinç şamdan adet 6	Sofra-i şamdan adet 8
Büyük abdestlik leğeni adet 3	Abdest ibrik adet 6
El leğeni ma'a ibrik adet 3	Astar kıta 200
Yanbolu kebesi adet 20 akçe adet 90000
Akçe gurus? 1500000 frengi çatma tafta 23
Büyük ve küçük gurus? 72	Yazılı ibrişim gurus? 18
Surh-i atlas dürra gurus? 1000	Surh-i frengi kadife dürra gurus? 320
Defaten Büyük hanıma gönderilen esbaptır	Seraser 2
Altunlu benek? 8	Frengi kemha ... 5
Frengi atlas 5	Seraser ... kaftan top 3
Seraser-i hilat kaftan top 10	İkinci defa büyük hanıma gönderilen esbaptır
Seraser ... kaftan top 3	Seraser-i hilat kaftan top 10
Seraser 2	Altunlu benek? 8
Kemha5	Atlas 5
Üçüncü	Seraser kaftan top 3
Seraser-i hilat kaftan top 10	Seraser 2
Altunlu 8	Kemha5
Atlas 5	Def'a cibinlik için bizim ... aldıkları yedi yüz yetmiş yedi yüklük? ... dirhem ... 635

Suret-i oldur ki güveylere verilen flori beyandır²⁸

Mehmed Paşaya 15000 filori	Piyale Paşaya 10000 filori
Hasan Ağaya 15000 filori	Cem'an 40000 filori olur
Suret-i oldur ki sağdıçlara verilen filori beyandır:	Ferhad Paşaya 15000 filori
Beylerbeyiye 13000 filori	Büyük Mirahura 12000 filori
Cem'an 40000 filori	Suret-i oldur ki üç hanıma harç olunan filori ve akçe beyandır:
İkişer bin filoriden altı bin filori gönderildi	Def'an on beş kere yüz bin akçe gönderildi
Çehaza giden harç beyandır ki zikr olundu:	Bir kemer behası 1200 filori
Diğer kemer 1100 filori	Diğer kemer 600 filori
Bir istefani 3000 filori	Diğer istefani 2200 filori
Diğer istefani 1050 filori	Altı dane lal yüzük 566 filori
Dört tahta? lal 600 filori	İki yüz kırk beş dane lüle 5125 filori
Doksan yedi dane lal behası 13139 filori	Altmış pare donluk seraser alınıb behası 3130 filori
Altmış beş tak-ı Bursa ve Amasya kemhası 312 filori	Gazançı başına avadanlık harcına 37 filori
İki yüz top üstade? 160 filori	Dört yüz yirmi zira'a kadıfeye 1244 filori
Bazı bakır avadanlık harcına 48 filori	Bakır üskürelere alınub behalarına 13 filori verildi

28 BOA, TS. MA.d. 07859_0003.

Üç kıza ikişer bin filoriden 6000 filori	On dokuz tak-ı çatma ve iki tak-ı seraser alınup 1155 filori
Bazı kumaş behasına 562 filori verildi.	Dokuz dane zer Kuşak behası 310 filori
Elli tak-ı seraser alınup 2325 filori verildi	Bir istefani behasına 1000 filori verildi
Altı yüz otuz altı kirat Lal alınup behasına 4452 filori verildi	İki gümüş sini yalduzuna 12 filori verildi
Üç çift Ve üç çift yüzük behasına 2500 filori	On üç tak-ı seraser behasına 630 filori
Lala ve yol harcıçun kuyumcu başına 100 filori verildi	Taçları harcıçun kuyumcu başına 16 filori verildi
Altı takı kadife behası 393 filori verildi	Bin dürra'a atlas behası 1333 filori
Kırk bir Alınub behasına 798 filori verildi	Def'a Lala ve yol harcıçun kuyumcu başına 100 filori verildi
Üç nerdiban? ve iki kursi yalduzuna 11 filori	Dokuz sahan behasına 6 filori verildi
Elli altı tak-ı seraser alınub behasına 2490 filori	Hanımdan verilen yol ve Lala harcına kuyumcu başına 154 filori
Hanımlar için dikili minder ve yasdık harcına 1214 filori verildi	Def'a kuyumcu başına Lala ve yol harcıçun 142 filori verildi
Gümüş avadanlık harcına gazancı başına 16 filori verildi	Dokuz sahan kapağı ve iki baklava tepsisi behasına 10 filori verildi
Def'a kuyumcu başına Lala ve yol harcıçun 15 filori verildi	Taçlarıçun alınub behasına 10 filori verildi
Fi Ramazanü'l-mübarek 8 sene 969	

Suret-i oldur ki Sultan Selim kızlarıçun evvelemerde çıkan evadanlık meyanındadır ki zikr olunur²⁹

Sini adet 1	Kürsü adet 1
Şamdan adet 1	Hamam leğeni adet? 1
El leğeni Adet 6	El İbrik adet? 2
Abdest leğeni 1	Abdeest ibriği 2
Hamam tası adet? 2	Kuzu tepsisi adet? 2
Büyük tepsi adet? 15	Küçük tepsi Adet 15
Sahan kapağı Adet? 9	Büyük maşraba Adet 3
Küçük maşraba Adet 9	Hoşaf Tası adet 6
Şerit Üsküre Adet 15	Turşu Üsküre Adet 6
Bu mezkür evadanlık Adet 44730	Mezkür kızlarıçun yeniden işlenen evadanlık meyanındadır ki zikr olunur:
Sini adet 2	Kürsü adet 2
Sahan kapağı Adet 21	Kuzu tepsisi adet 1
Abdest leğeni adet 2	Abdest ibrik Adet 4
El ibriği adet 4	Hamam leğeni adet 2
Hamam tası adet 4	Turşu üsküre adet 6
Küçük maşraba kapağı Adet 4	Bu mezkür evadanlık ve ... adet 41182
.... Adet 3	Cem'an 75912
Gümüş evadanlık tezkeresidir ³⁰ :	Sini 1
Kürsü 1	Şamdan 2

29 BOA, TS. MA.d. 07859_0004.

30 BOA, TS. MA.d., 07859_0005.

<i>El leğeni ibrik 2</i>	<i>Abdest leğeni ibrik 1</i>
<i>Bir sinilik ... kapaklı verildi</i>	<i>Hoşaf Tası 2</i>
<i>Turşu üsküresi 4</i>	<i>Hamam leğeni 1</i>
<i>Hamam tası 2</i>	<i>Şerbet üsküresi 5</i>
<i>Kuzu tepsisi 1</i>	<i>Beş dane büyücek tepsi</i>
<i>Küçük tepsi 5</i>	<i>Büyük maşraba 1</i>
<i>Küçük maşraba 3</i>	<i>..... 1</i>
<i>Bir hanım bu miktardır emir saadetlü Sultanımındır üç kızdır her birine bu mikdar gerektir.</i>	<i>Hanımlara lazım olan bakır evadanlıktır³¹:</i>
<i>Her birine ellişer</i>	<i>Sini onar</i>
<i>Kuzu Tepsisi beşer</i>	<i>Yemiş tepsileri otuzar</i>
<i>Ondan küçük tepsi orta yirmişer</i>	<i>Ondan dahi küçük tepsi yirmişer</i>
<i>Baklava tepsisi onar</i>	<i>Hoşaf tası beşer</i>
<i>Üsküre Kapaklı beşer</i>	<i>Küçük üsküreler onar</i>
<i>Şamdanlar onar</i>	<i>Kuzu tavası İkişer</i>
<i>Kulplu değirmen tava ikişer</i>	<i>Saplı tava ikişer</i>
<i>Havan İkişer</i>	<i>Bakraçlar İkişer</i>
<i>Büyük maşraba beşer</i>	<i>Küçük maşraba beşer</i>
<i>El leğeni ibriğiyle altışar</i>	<i>Abdest leğeni ibrikler üçer</i>
<i>İbrikler Onar</i>	<i>Püsoslar? dörder</i>
<i>Hamam leğenleri üçer</i>	<i>Kebesı leğeni dörder</i>
<i>Tencereler büyük beşer</i>	<i>Küçük tencereler beşer</i>
<i>Kazanlar dörder”</i>	

Defterde geçen kayıtlardan hazırlanan çeyizin miktarı, cinsi ve çeyize harcanan para miktarı anlaşılmaktadır³². Bu bilgiden hareketle eşyaların günümüzdeki değerlerini karşılaştırma yapmak mümkündür. Kayıtlarda eşyanın cinsi örneğin bakır tepsi denilmektedir. Kaç adet tepsi olduğu ve eşyanın cinsine göre ne kadar ücret ödendiği belirtilmektedir. Dolayısıyla hem bir envanter çalışması hem de değer tespiti yapma olanağınız vardır. Değer tespitini yaparken mesela “*Dokuz sahan kapağı ve iki baklava tepsisi behasına 10 filori verildi*³³” denilmektedir. Hangi eşya için ne verildiğini bulmak mümkündür.

Genellikle üstadiye için saray içerisinde bulunan ehl-i hiref teşkilatı bu tür işçilik gerektiren işleri saray atölyelerinde yapıyordu. Saray içerisinde yapılamayan avadanlıklar dışardaki ustaya yaptırılıbiliyordu. Kayıtlardan elde edilen veriler arasında bu üstadiye bedelleri de verilmektedir. Örneğin “*Taçları harcıçun kuyumcu başına 16 filori verildi*³⁴”. Örnekten de anlaşılacağı üzere taç yapımı için harcanan paranın ne kadar olduğu bulunabilir. Dolayısıyla emtianın cinsi, miktarı, ederi veya bedeli gibi hususların tespit edilmesinde önemli veriler sunmaktadır.

31 BOA, TS. MA.d., 07859_0006.

32 BOA, TS. MA.d., 7859_1-6.

33 BOA, TS. MA.d., 07859_0003.

34 BOA, TS. MA.d., 07859_0003.

Gelinlerin çeyizine bakıldığında; giysi ve kumaş, ziynet eşyası olarak yüzük, küpe türünden mücevherler, mutfakta kullanılacak kap kacak, temizlik için kullanılacak araç gereçlerden meydana geldiği görülmektedir. Çeyiz içinde bulunan malzemelerin sınıflandırması durumunda bu sınıflandırmayı evde kullanılacak kıyafet, araç ve gereç, mücevher ve para olarak yapmak mümkündür.

Evde kullanılan mutfak eşyaları diğer bir ifade ile sofraya araç ve gereç hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bu araç gereç içerisinde; küçük ve büyük boylarda tencere, baklava tepsi, farklı ebatlarda sini, sofraya şamdanı, küçük ve büyük maşrapa, üsküre, kürsü, hoşaf tası (kâse), su tası gibi yemeklerin pişirilmesi ve sunumlarıyla ilgili araç gereçler hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bu araç gereçlerin hangi madenden yapıldığı örneğin pirinç şamdan, bakır tepsi diye belirtilmesi ise; hem kullanılan araç gerecin o dönemin mutfağında hangi madenden hangi kapların kullanıldığı hakkında, hem de bu eşyaların fiyatının ne olduğu hakkına bilgi vermektedir.

Farklı ebatlarda yastık ve minder, yorgan, cibinlik ve çeşitli amaçlarda sofraya bezi gibi kullanılmak üzere örtüler yine çeyizin olmazsa olmazı arasındadır. Oturmak için minderlerin ve yastıkların kullanıldığı bu dönemde yastıkların farklı ebatlarda olması ve sayı bakımından fazla olması anlaşılır bir şeydir. Çeyiz içerisinde bulunan yastık ve yorgan türü eşyaların kadife üzerine sırma işlemelerle bezenmiş olması çeyize ne kadar özenildiğinin bir göstergesidir.

Şahsî kullanım için hazırlanan eşyalar arasında iç çamaşırını için seraser (kumaş türü) ve değişik kalınlıkta tülbentler, hamam tası ve leğeni, peştamal, peşkir, ibrik, abdest leğeni gibi şahsî temizlik için kullanılan eşyalarda çeyiz içerisinde yerini almaktadır.

Mücevher ve para olarak kayıtlara geçenler ise şu şekilde sıralanmaktadır:

Gelin kızlara, damatlara ve sağdıçlara çeyiz içerisinde filori cinsinden para da verildiği kayıttan geçmektedir. Bunun yanı sıra gelinler için; yüzük, kemer, küpe, taç, gibi değerli taşlarla işlenmiş mücevher hazırlandığı görülmektedir. Bu hazırlıklar sırasında usta bedeli yani üstadıye diye ifade edilen kayıtlar vardır. Mücevherlerin hangi değerli taştan yapıldığı açıkça yazmaktadır. Örneğin; altı yüz otuz altı kırat lal alınıp bahasına 4452 filori verildiği belirtilmektedir. Dönemin mücevher modası ve fiyatları hakkında bu bilgiler oldukça önemlidir. Dolayısıyla çeyiz çalışırken sadece kültürel olarak değil aynı zamanda ekonomik boyutlarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Özellikle işlemeler için kullanılan sırma, tafta ve kadifeler, kullanılan malzemeler hakkında bilgi verirken meşakkatli ve zaman alan bir hazırlık gerektiği hakkında bir fikir sunmaktadır. Kayıtlarda sırma işli kadife kaftan veya sırma ve inci işlemeli atlas yorgan ve yastık gibi hazırlanan çeyiz eşyasının cinsini de belirtmektedir. Kullanılan malzemenin top ya da adet olduğu yine kayıtlarda ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Çeyiz hazırlığı içerisinde incinin hem takıda yani yüzük küpe gibi eşyalarda kullanıldığı hem de işlemelerde kullanıldığı görülmektedir. Keza altın ve gümüş te aynı şekilde çeyiz yapımında kullanılmıştır.

Netice itibariyle hazırlanan çeyizin 3 gelin için de hazırlatıldığı görülmektedir. Kayıtlarda üçer, beşer gibi ifadelerin olması her gelin için ayrı ayrı eşya hazırlandığının kanıtıdır. Bu hazırlığın ne kadar zaman alıcı bir süreç olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca sadece zaman değil aynı zamanda oldukça yüksek bütçelere mal olduğu da söylenebilir.

Elbette kumaşları da bu sınıflandırma içerisinde hem evde kullanılan yorgan yastık ve döşemelerde kullanılan, hem de gelin için hazırlanan kıyafetlerde kullanılacak bir emtia olarak değerlendirmek mümkündür. Kumaş çeyiz içerisinde oldukça önemlidir. Kullanılan kumaşların cinsi ve miktarı yerine göre bahasının verilmesi dönemin tekstil fiyatlarını tespit etmek için önemli bir veri kaynağını teşkil etmektedir. Gelinler için alınan kumaşların miktarı ve cinsinin verilmesi önemlidir. Bu veriler 1562 senesinde hangi tür kumaşların kullanıldığına dair bilgeye ulaşmamızı sağlar. Bazı kayıtlarda ederinin ne olduğunu belirtmesi önemli bir unsurdur. Cıbinlik, yatak, yorgan ve minderlerin kaç adet olduğu belirtilmiştir. Abdest ibrikleri, hamam taşı, leğenleri ve peşkirlerin adetleri verilmektedir. Bu miktarlar bize her bir gelin için hazırlanan çeyiz miktarını bulmamıza olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla dönemin gelinlerine verilen çeyizin yaklaşık envanterini çıkarmak böylece mümkün olmaktadır.

Yine kayıtlarda geçen araç gereçlere bakıldığında dönemin yemek, sofrta kültürüne ve sunumuna dair birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Bakır, gümüş ve pirinçten yapılan ev eşyaları vardır. Çeyizin içeriğine bakıldığında bakır kapların çok olduğu görülmektedir. Bu da özellikle pişirme işi için kullanılan mutfak eşyalarının genellikle bakır kaplardan yapıldığının bir göstergesidir. Gümüş ve pirinçten yapılan eşyalar ise daha çok tepsi, bakraç (sürahi) ve şamdandan meydana gelmektedir. Sadece yemek pişirmek için değil aynı zamanda sunuma dair de kapların olduğu görülmektedir. Yemek çeşidine göre kuzu tavası, tepsisi, yemişlik tepsi ve sunumun yapılacağı kürsü, onun örtüsü gibi yemeğin pişirilmesinden sunuma kadar olan her ayrıntı çeyiz içerisinde yerini almıştır. Dolayısıyla Osmanlı'da sofrta ve yemek kültürüne dair araştırma yapmak isteyenler bu kayıtlardan oldukça iyi veriler elde edebilmektedirler.

Damatlara ve sağdıçlara verilen hediye kabilinden paraya bakıldığında ise: Damat Sokullu Mehmed Paşa 15.000 filori, Piyale Mehmed Paşa 10.000 filori ve Hasan Ağa'yada 15.000 filori (Çakırcı Hasan Paşa) verilmiştir³⁵. Filori cinsinden toplam meblağ ise 40.000 filoridir. Sağdıçlardan Ferhad Paşaya 15.000 filori, Beylerbeyine 13.000 filori, Büyük Mirahura 12.000 olmak üzere toplam 40.000 filori verilmiştir³⁶. Damatlar ve sağdıçlar için kayıttta sadece para miktarı geçmektedir. Onlar için herhangi bir kıyafet veya başka bir eşya hazırlanıp hazırlanmadığı hususunda bir bilgi mevcut değildir. Ancak her bir damat ve sağdıç için filori cinsinden para verildiği kayıtlardan çıkarılmaktadır.

35 Uluçay'ın *Padişahların Kadınları ve Kızları* adlı eserinde verdiği bilgiye göre: Şah Sultan önce Çakırcı Hasan Paşa'yla evlenmiştir. İncelenen defterin tanzim tarihi, Hicri 29 Zilhicce 969/ Miladi 9 Ağustos 1562'dir. Ancak paşanın 1574'te vefat etmesi üzerine Şah Sultan Zal Mahmut Paşa ile evlenmiştir. Dolayısıyla Sokullu Mehmed Paşa ve Piyale Paşa hakkında birçok kaynakta bilgi olmasına rağmen Çakırcı Hasan Paşa hakkında bilgi daha azdır.

36 BOA, TS. MA.d., 07859_0003.

Çeyiz genellikle yukarıda da anlatıldığı üzere gelin kızın baba evinden koca evine götürdüğü, zati eşyaları ve ev araç gereci olarak nitelendirilebilir. Ayrıca gelinin ailesi tarafından takılan mücevherler ve yine evde kullanılmak üzere hazırlanan yastık, yorgan, giysi gibi eşyalardan oluştuğu görülmektedir. Bu gelenek toplumdan topluma veya gelin tarafının maddi durumuna göre değişse de çeyizin içeriğindeki malzemelerin verilmiş ve kullanılış amacı aynı olduğu söylenebilir.

Sonuç

Evlilik birliği tarih boyunca kutsal bir müesseseye kabul edilmiş ve evliliğe adım atılırken törenler eşliğinde kutlamalar yapılmış ziyafetler verilmiştir. Bu kural hemen hemen tüm toplumlarda zamana, mekâna, ekonomik şartlara ve kültürel öğelere göre ufak tefek değişiklik göstermiştir. Ancak çeyiz hazırlığının genellikle aynı özen içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Evlilikler bazen siyasi nedenlerle yapılmış olsa bile dönemin şartları gereği bu normal karşılanmıştır.

Osmanlı toplum yapısı içerisindeki çeyizin, hazırlanışından taşınmasına kadar her aşaması belli özen ve düzen içerisinde gerçekleşmekte olduğu söylenebilir. Çeyizin serilmesi ve misafirlere gösterilmesi yine belli ritüellere göre yapılmaktadır. Bu ritüeller ister bir hanım sultan olsun isterse halktan bir gelinin çeyizi olsun değişen şey çeyizin miktarı, cinsi ve ödenen paranın miktarıdır. Tüm bu törenlere bakıldığında Osmanlı toplumunda çeyize verilen önemin de bir göstergesi sayılabilir. Dolayısıyla toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını anlamak için önemli bir unsurdur.

Yüzyıllar boyunca değişmeyen bir gelenek olan çeyiz (gelin çeyizi) değişik toplumlarda kendi usul ve şartlarına göre günümüze kadar süregelmiştir. Çeyiz sadece gelinin değil aynı zamanda gelinin ailesinin de itibarını gösteren bir unsurdur. Çeyizi sadece kültür veya gelenek-görenek olarak değerlendirmek yanlış olur. Çeyizin önemli bir maliyeti vardır. Bu sebeple çeyizin ekonomik boyutu da söz konusudur. Çeyiz aynı zamanda kadının evlilik birliği içerisindeki statüsünü ve hukuki durumunun ne olduğu bilgisini de vermektedir.

Bu çalışma çerçevesinde ele aldığımız defterden Kanuni Sultan Süleyman döneminde irade-i seniyye gereğince Sultan II. Selim'in kızlarına, damatlarına verilen melbusat, akçe vesaire ile bakır avaniyeye dair üç hanım sultan için hazırlanan ve verilen çeyizlerin nelerden oluştuğu ortaya konmuş, hanım sultanların koca evine götürdükleri eşyaların ne olduğu ve bu eşyalar için harcanan paranın miktarı tespit edilmiştir. Ayrıca damatlara ve sağdıçlara hediye kabilinden para verildiği görülmüştür. Son olarak hanım sultanların çeyizleri için önemli bir meblağ harcanmış olduğu yapılan bu çalışma neticesinde anlaşılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA.d.): 7859.

2. Araştırma Eserler

Akkuş Yiğit, Fatma. "Memlükler'de Evlilik Hazırlıkları", *Türkiyat Mecmuası*, 25 (2015): 331-351.

Başkan, Yahya. "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzeneos'un Kızı Theodora ile Evliliği" *Tarih Dergisi*, 66/2, İstanbul, (2017): 47-61.

Bilgiç, Emin. "Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/3, (1951): 227-238.

Kaçın, Bülent. "Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 2 (2017): 97-121.

Karakoç, Kübra. "XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Hanedanında Gerçekleşen Evlilikler", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, III/5 (2020): 61-85.

Köse, Üzeyir. "İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV (2019): 98-111.

Şahin, Gürsoy. "Osmanlıda Hediyeleşme: Avrupalı Gezinlerin İzlenimleri", *Kültür Tarihimizde Çeyiz*, Editörler: Emine Gürsoy Naskali- Aylin Koç. İstanbul: Picus Yayınları, (2007): 35-50.

Toptaş, Koray. "Akatca Çivi Yazılı Belgelerde Çeyiz", *Belleten*, LXXXIII/ 297 (2019): 407-427.

Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.

Uyumaz, Emine. "XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'daki Düğün Törenlerine Bir Bakış", *Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, Sayı 5, (2000): 2-36.

Ünal, Ahmet. *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Puduhepa ve Zamani Kadın Anayanlı Bir Hitit Kraliçesi*, Ankara: Hitit Üniversitesi Yayınları, (2014): 344-353.

Yardımlı, G. (2023). Bir Sultanın Mücevherleri: Ayşe Sultan'ın Cihaz (Çeyiz) Defteri, *Turcology Research*, (77), 183-197.